

**A katolikus egyház elleni propaganda 1950-ben, a
katolikus egyház és az állam közti megegyezés
aláírásáig, a korabeli sajtó tükrében**

Készítette: Gyóni Eszter

I. A kommunizmus és a vallásos világszemlélet kapcsolata

A 20. század katasztrófái súlyosan érintették a magyar egyházakat, köztük a katolikus egyházat is. Az első világháború megpróbáltatásait követően, a Tanácsköztársaság idején nyílt célkitűzés volt az egyházak, a vallásosság teljes felszámolása. A diktatúra létrehozta a „likvidáló hivatalt”, melynek feladata az egyházi intézmények megszüntetése volt. A papoknak fel kellett volna adniuk hivatásukat (erre 4000 katolikus pap közül csak 122 volt hajlandó).¹ A trianoni békediktátum aláírása után a 29 katolikus egyházmegyéből csupán négynek a területe maradt érintetlen. A két világháború közti időszak az újjáépítés ideje volt, az ország vezetői a békés revízió lehetőségét keresték. Szoros együttműködés alakult ki az állam és az egyházak, elsősorban a katolikus egyház között, hiszen a lakosság legnagyobb része római katolikus vallású volt.² Ennek nem mond ellent az a tény sem, hogy az ország legfőbb közjogi méltóságai nagyobb részt reformátusok voltak. Hogy ez ne okozhasson feszültséget, a mindenkori oktatási-kulturális miniszter katolikus vallású volt. Tekinthejtük ezt egy kimondatlan kompromisszumnak is. Ennek az együttműködésnek a célja egy nemzeti és keresztény Magyarország felépítése volt.

Azzal, hogy hazánk a náci Németország oldalán keveredett bele a második világháborúba újabb megpróbáltatások vártak a keresztény egyházak tagjaira. A katolikus sajtó már 1933-tól kezdve elítélte a nemzetiszocializmust. Az ún. „zsidótörvények” megjelenése után pedig elkezdték megszervezni a zsidók, főként a kikeresztelkedett zsidók mentését. Miután 1944. március 19-én a német hadsereg megszállta Magyarországot számos pap és apáca esett áldozatául az egyházüldözésnek.³

1944. októberétől, attól kezdve, hogy a Vörös Hadsereg megkezdte Magyarország „felszabadítását” a náci Németországot új megszálló hatalom, a Szovjetunió váltotta fel. A kommunista diktatúra kialakulásával az egyházak egy szovjet típusú diktatúra árnyékába kerültek, melynek célja már a kezdetektől fogva az állam és az egyház szétválasztása és az egyházak ellehetetlenítése volt. Mindszenty József írta emlékirataiban a kommunizmusról:

„A kommunizmus nem egyszerű, hanem sokrétű jelenség: fontos tényezők benne az ideológia, valamint a párt és a tagok elvhűsége. Egyfajta vallást képvisel – negatív

¹ ADRIÁNYI GÁBOR: *A katolikus egyház története a huszadik században*. Budapest, Kairosz, 2005. (a továbbiakban: ADRIÁNYI 2005) 178.

² Az 1949. évi népszámlálás adatai alapján 6.340.424 latin szertartású római katolikus élt Magyarországon, ez az összlakosság 67,8%-át jelentette. Az 1949. januári népszámlálás volt az utolsó, amikor a felekezeti hovatartozást is feljegyezték.

GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: *Az egyházak Magyarországon*. Budapest, Korona, 1997. (a továbbiakban: GERGELY – KARDOS – ROTTLER 1997) 208. ; ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 2000. (a továbbiakban: ROMSICS 2000) 316.

³ ADRIÁNYI 2005, 189.

értelemben – merev dogmákkal és szigorú hierarchikus vezetéssel. Eszmevilágának alapbölcseletét – sematikusan – így lehetne röviden összefoglalni: az anyag az egyetlen valóság, mely öröktől fogva van és örökké megmarad; belőle alakul ki a világmindenség, a növény- és állatvilág és a fejlődés végén az ember. A kommunisták tagadják Isten és a halhatatlan emberi lélek valóságát; az önmagától létező anyagnak nincs szüksége Teremtőre”.⁴

A kommunizmus, mint vallás gondolatmenetét már a húszas években megfogalmazta Bergyajev. Mindszenty tőle is meríthetett, amikor ezt a gondolatsort leírta. Ebből a logikából leszűrhetjük, hogy a kommunizmusnak a legnagyobb ellensége a vallás, ebből következően az egyház, mivel a keresztény hit teljes világképet ad, amely nagyban építkezik az őskeresztény kommunára. Mivel a kommunizmus is teljes világképet (igyekszik) adni, ezért a kereszténységet még a kapitalizmusnál is veszélyesebb ellenségének tekinti.⁵ Ez határozta meg az egyházakkal való kapcsolatát.

II. A katolikus egyház helyzete a Rákosi diktatúra idején

Az első lépés az egyházak visszaszorításában az 1945. évi földreform volt, amely a katolikus egyházat érintette legérzékenyebben. Több mint 800 000 holdját kárpótlás nélkül elvették, ami megmaradt (kb. 80 000 hold)⁶ nem volt elég ahhoz, hogy fenntartsák belőle az egyházi intézményeket, plébániákat, iskolákat. „Kárpótlásul” az állam kongruát folyósított a lelkészeknek, illetve az iskolák és más egyházi intézmények is állami segílyt kaptak. Ez azonban azt jelentette, hogy anyagi függésbe kerültek a hatalommal szemben.⁷

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet vezetőjének, Vorosilovnak követelésére kiutasították hazánkából Angelo Rotta, pápai nunciust, aki 1945. április 4-én elhagyta Magyarországot.⁸ Ezzel megszakadt a diplomáciai kapcsolat Magyarország és a Vatikán között. Így az 1964-es részleges megállapodásig a magyar főpapok illegálisan, más követségeken keresztül tudtak kapcsolatot tartani az Apostoli Szentszékkal.⁹

1947. szeptember 20-27-ig tartották Varsóban a Kominform összejövetelét, ahol minden európai kommunista ország képviselője jelen volt. A konferencia záróokmánya

⁴ MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim.* (a továbbiakban: MINDSZENTY 1989) Budapest, Szent István Társulat, 1989. 129.

⁵ BERGYAJEV, NIKOLAJ: *A kommunizmus igazságai és hazugsága.* Budapest, Kairosz, 2003. 43.

⁶ 1951-ben, miután kuláklisra kerültek az egyháziak, lemondtak a megmaradt földekről is.

⁷ A segílyek összegét a későbbi egyezményekben rögzítették.

⁸ Angelo Rotta (1872-1975) pápai nuncius. A második világháború idején tevékenyen részt vett a zsidók mentésében.

⁹ SZABÓ CSABA: *Magyarország és a Vatikán. (Egyházpolitika a hatvanas években).* In: „Hatvanas évek” *Magyarországon.* Szerk.: RAINER M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2004. 91.

deklarálta az angol - amerikai háborús uszítók és csatlósai elleni harcot, ebben benne foglaltatott a „klerikális reakcióval” való leszámolás. 1948-ban és 1949-ben megerősítették ezt a nyilatkozatot. A Kominform lényegében meghatározta a csatlós államok politikáját, így a magyarországi egyházpolitikát is determinálták a Kominform határozatai.

A klérus közéleti tevékenységének befekettítését és megbénítását a politikailag aktív, illetve a rendszer számára kínos tevékenységet végző papok letartóztatásával és koncepciók pereiben való elítélésével érték el. 1946-ban ítélték halálra ki P. Kiss Szaléz ferences atyát, három diákjával együtt a gyöngyösi gyilkossággal kapcsolatos perben.¹⁰ 1948. december 26-án börtönözték be az esztergomi érseket, Mindszenty József bíborost, akit következő év elején életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.¹¹ 1950 októberében Endrédy Vencel zirci apátot, „Mindszenty rossz szellemét” tartóztatták le. 1951 nyarán zajlott Grósz József kalocsai érseknek, az 1950-es egyezmény aláírójának és társainak koncepciók pere. 24 mellékperből, 15 esetben hoztak halálos ítéletet (Vezér Ferenc pálos szerzetest felakasztották, és ebben a perben ítélték el Endrédy Vendelt is).¹² Ezek csak a legkiemelkedőbb példák, rajtuk kívül még számos papot, szerzetest és apácát hurcoltak meg már a kommunista diktatúra kezdeti időszaka alatt is.

A közéleti szerep megszüntetésének másik mozzanata a keresztény egyesületek, mozgalmak kiiktatása volt. 1945-ben betiltották a fasisztának minősített egyesületek, köztük a nem fasiszta, egyházközségi munkásszakosztályokat is.¹³ 1946-ban több fronton is támadni kezdték a keresztény egyesületeket. Még ebben az évben Rajk László, belügyminiszter irányításával feloszlattak minden olyan keresztény egyesületet, amely nem végzett hitbuzgalmi tevékenységet. Július 4-én rendeleti úton feloszlatták a Magyar Cserkész Szövetséget és a KALOT-ot, majd a következő hetekben még mintegy 1500 egyesületet.¹⁴ Pár éven belül a megmaradt szervezeteket is felszámolták, vagy ellehetetlenítették. 1947-től

¹⁰ A gyöngyösi-ügy 1946. áprilisa és szeptembere között zajlott. 42 embert tartóztattak le. A vád ellenük partizán-tevékenység volt. Sopronkőhidán az ügy 5 vádlottját végezték ki, köztük Kiss Szaléz ferences atyát is. Lukács Pelbárt, ferences szerzetes szovjet kényszertáborban hunyt el 1947-ben. Sok fiatal vádlott sorsa ismeretlen.

HAVASY GYULA: *A magyar katolikusok szenvedései 1944- 1989*. Budapest, a szerző kiadása, 1990. (a továbbiakban: HAVASY 1990) 181.

¹¹ Mindszenty 1945. október 2-től viselte az esztergomi érseki címet. 1956. október 30-ig volt a kommunisták fogságában. A forradalom után az amerikai nagykövetségre menekült. 1971. szeptember 28-án, VI. Pál pápa utasítására el kellett hagynia az országot. 1974. február 5-én a Szent Atya „pasztorális okok” miatt megfosztotta őt esztergomi érseki címétől.

¹² BÁNKUTI GÁBOR: *A szerzetesrendek feloszlata Magyarországon 1950-ben*. In: *Rubicon*, 2006. 4. szám. (a továbbiakban: BÁNKUTI 2006) 50.

¹³ BÁNKUTI 2006, 48.

¹⁴ ÖRFI MÁRIA: *Lángolj és világíts*. Budapest, Szent István Társulat, 1997. 59.

az egyházi befolyás alól kivont fiatalságot a kommunisták saját szervezeteikbe kezdték tömöríteni, ahol marxista-ateista szellemben nevelkedhettek.

Katolikus párt már 1945-ben sem működhetett. Az 1945 és 1948 közti időszakban felmerült egy ilyen jellegű párt létrehozásának gondolata. Ez a párt védhette volna a katolikus egyház érdekeit a püspöki kar irányításával, de az elképzelés nem valósult meg. Keresztény világnézeti alapokon működő pártok voltak: a Kisgazdapárt (Tildy Zoltán, református lelkész és Varga Béla katolikus plébános vezetésével), a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt, a Keresztény Női Tábor (Slachta Margit vezetésével), Pfeiffer Zoltán Magyar Függetlenségi Pártja és a Magyar Szabadság Pártja, Sulyok Dezső irányításával.¹⁵ A 1947. évi választási sikere után a Magyar Kommunista Párt leszámolt a keresztény demokrácia képviselőivel is.¹⁶ 1947. december 4-én született meg a törvény a felekezetek teljes egyenjogúságáról.¹⁷ Ettől kezdve az állam által elismert és el nem ismert felekezetek léteztek, annak függvényében, hogy elismerték-e az állam törvényeit és rendjét vagy nem.

Az 1948-as évet a történetírás a „fordulat éve” néven szokta említeni. Ebben az évben, június 6-án egyesült a Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt Magyar Dolgozók Pártja néven, ezzel megvalósult Magyarországon az egypártrendszer. Az új párt ideológiai alapja természetesen a marxizmus-leninizmus volt. Megvalósult a proletárdiktatúra, amely természeténél fogva nem tűrhette meg olyan szervezetet, mint a katolikus egyház, ami mind szervezetében, mind irányításában, mind pedig szellemiségében különbözött és független volt. A katolikus egyház ezért jelentett különösen nagy kihívást és fenyegetettséget a kommunisták számára. Rákos Mátyás január 10-én az MKP vezetői és funkcionáriusai előtt tartott beszédében bejelentette a döntő harcot a „klerikális reakció” ellen Magyarországon.

A magyar lakosság különböző rétegein belül nem volt gyökere a marxizmusnak, ezért a fiatalság megnyerése létkérdés volt a kommunisták számára, hisz a hatalmukat kezdetekben szinte csak az itt állomásozó szovjet csapatok biztosították. A csalásokkal megszerzett hatalom megtartásának egyik előfeltétele volt, hogy olyan új generációkat neveljenek ki, akik kezdetektől fogva a marxista tanokat szívták magukba és így a rendszer feltétel nélküli kiszolgálóivá váltak. A kommunista sajtóban időről időre megjelentek az egyházi iskolákat támadó, rágalmazó cikkek. Olyan intézményekként mutatták be őket, ahol a növendékeket a

¹⁵ MÉSZÁROS ISTVÁN: *Mindszenty és Barankovics*. Budapest, Eötvös József Kiadó, 2005. (a továbbiakban: MÉSZÁROS 2005) 11.

¹⁶ A Demokrata Néppárt a hírhedt kékcédulás választásokon a szavazatok 16,4%-át kapta, a Független Kisgazdapárt 15,4%-ot kapott, a Magyar Függetlenségi Párt 13,4%-ot ért el, az MKP pedig csak nem sokkal többet, 22,2% szerzett, a választási csalások ellenére is.

ROMSICS 2000, 291.

¹⁷ 1947. évi XXXII. tc.

fiatal magyar demokrácia ellenségeivé képzik ki. A hírek szerint a katolikus gimnáziumokban és fiú kollégiumokban fegyveres összeesküvésre készültek a magyar népi demokrácia ellen.¹⁸ Az 1948. év folyamán a kormány többször is kísérletet tett a katolikus egyházzal való megállapodásra. 1948. február 14-én Ortutay Gyula, vallás- és közoktatásügyi miniszter a kormány nevében tárgyalást kezdeményezett Mindszenty bíborossal az egyházi ügyek rendezésével kapcsolatban. Ez a tárgyalás azonban nem végződött sikeresen, egyrészt Rákosi kijelentése miatt, hogy leszámol a „klerikális reakcióval”, ami alatt elsősorban a Mindszenty eltávolítását értette, másrészt pedig a bíboros tette egyértelművé, hogy fölöslegesek a tárgyalások, mert nem hajlandó kompromisszumot kötni az „ateista kommunistákkal”. Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a kommunisták és a szociáldemokraták áprilisban az összes iskola államosítását követelték. Ez ellen a püspöki kar körlevélben tiltakozott. 1948. május 9-én Ortutay miniszter újabb tárgyalást javasolt. Mindszenty azonban azt szabta feltételül, hogy vegyék le a napirendről az iskolakérdést.¹⁹ Ezután megkezdődött lejárató propaganda az egyház ellen. Június 3-án a Jézus Szíve litániát követően Pócspetri falu lakói a templomtól a szomszédos előljárósági épület elé vonultak, hogy tiltakozzanak iskolájuk elvétele ellen. A kivezényelt rendőrök közül az egyik puskája elsült és halálosan megsebesítette magát. Az esetet gyilkosságnak minősítették és a büntetést a jegyzőt, Királyfalvi Miklóst és a plébánost, Asztalos Jánost vádolták meg.²⁰ A per rendelkezett a kommunista koncepciók minden sajátosságával. Célja a példastatuálás volt, hatalmas sajtónyilvánosság övezte, a megjelent hírek a katolikus egyház, a „klerikális reakció” társadalomra veszélyes voltát propagálták.

Június 15-én Rákosi Mátyás azzal vádolta a katolikus egyházat, személy szerint Mindszentyt, hogy az egyházat reakciós ellenzéki politikai párttá kívánja alakítani.²¹ Másnap, június 16-án elfogadták a 1948. évi XXXIII. törvénycikket, amely valamennyi egyházi iskola államosításával az egyházak közéleti jelenlétének felszámolásában igen jelentős lépésnek számított. Ez is bizonyossá tette, hogy a hatalom nem a békés egymás mellett élésre törekedett, hanem adminisztratív eszközökkel akarta a katolikus egyházat együttműködésre, megalázó egyezségekre kényszeríteni. A törvényjavaslat ellen csak Barankovics pártja és Keresztény Női Tábor valamint a pártonkívüliek szavaztak, még a Kisgazdapárt is az

¹⁸ BOZSÓKY PÁL GERŐ – LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az elnyomatásból a szabadságba*. Budapest, Vigília Kiadó, 2005. (a továbbiakban: BOZSÓKY-LUKÁCS 2005) 24.

¹⁹ BOZSÓKY – LUKÁCS 2005, 206-207.

²⁰ A vádlottakat június 3-án tartóztatták le és Királyfalvit június 11-én, az ítélet meghozatalát követően már ki is végezték. Asztalost első fokon szintén halálra ítélték, de fellebbezhetett, másodfokon életfogytiglani börtönbüntetést kapott. 1955-ben kegyelemből 15 évre mérsékeltek. A pert, Olti Vilmos bírót tárgyalta.

²¹ BOZSÓKY – LUKÁCS 2005, 35.

államosítás mellett voksolt.²² 4597 iskolát vettek el az egyházaktól, amiből 3094 volt a katolikus egyházé. Négy református, két evangélikus és egy izraelita iskola működhetett 1948 után, katolikus iskola nem volt egészen az 1950-es egyezmény megkötéséig.²³

Ortutay, hogy a nyugati közvéleményt megnyugtassa, felkérte az államosított iskolák tanárait, hogy az államosított intézményekben is folytassák a munkájukat. Az egyháziak a püspöki kar konferenciájának határozata nyomán nem vállalták az oktatást az állami kézbe került iskolákban, hiszen marxista-ateista nézetek oktatása összeférhetetlen a keresztény tanítással, így közoktatásból ilyen módon kirekesztett tanerő a hatalom szemszögéből nézve haszontalanná vált az új társadalomban. Ezzel megteremtődött az indok a tanító rendek felszámolására.²⁴

Ugyanez a logika érvényesült akkor is, amikor az állam „totális igényt jelentett be” a szociális problémák megoldására és az egészségügyre. 1949-1950 folyamán a betegápoló rendeket is kiszorították a kórházakból, vagyis további szerzetesrendek váltak számukra „feleslegessé”.

A kommunisták számára kezdetektől fogva Mindszenty József bíboros számított az első számú ellenségnek. 1945. március 29-én elhunyt Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, esztergomi érsek. Utódjává szeptember 15-én Mindszenty Józsefet, korábbi veszprémi püspököt nevezte ki XII. Pius pápa. Mindszenty személye a kommunizmussal való következetes és határozott szemben állást jelentette és jelenti ma is. A főpap minden rendelkezésére álló eszközzel harcolt az ateista hatalommal, védte a hívőket és a vallásosságot. A fakultatív hitoktatást például egészen 1949-ig nem sikerült megvalósítania az államnak, mivel a bíboros a Katolikus Szülők Szövetségével együtt kiállt a kötelező iskolai hitoktatás mellett.

„A Kisgazdapárt vezetőinek korábbi engedékeny magatartása miatt iskoláink védelmében nem a polgári politikusokra, hanem a szülőkre építettünk....Az iskoláink ellen emelt kifogásokat és az azokra épített kommunista ingerenciát pedig a szülők népes nagygyűlésein utasítottuk vissza.”²⁵

1947. augusztus 15-én kezdődött a Mária-év, aminek az ötlete a bíboros ottawai Mária Világkongresszuson tett látogatása alkalmával született.

²² MÉSZÁROS 2005, 63.

²³ GERGELY – KARDOS – ROTTLER 1997, 213.

²⁴ Ennek súlyos következménye az volt, hogy a magyar közoktatás elvesztette legkvalifikáltabb tanerejét, amit – talán nem túlzunk – a mai napig nem sikerült pótolni.

²⁵ MINDSZENTY 1989, 123.

„Mi Isten ujját látjuk a történelmi eseményekben és ezért minden vész és vihar közepette meg nem szűnünk remélni. Sőt most hívunk fel benneteket arra, hogy amint őseink tették, töretlen bizalommal helyezzük sorsunkat Isten kezébe a Szűz Anya által. Ezért lesz az 1947/48-as év Boldogasszonyunk Éve.”²⁶

Az 1948. december 8-ig tartó Mária-év zárandoklatain és ünnepei több 4 600 000 hívó vett részt.²⁷

Közben a háttérben már elkezdtek kidolgozni a Mindszenty elleni koncepció per részleteit. A ránk maradt dokumentumokból megismerhetjük a per előkészületeit, hogy hogyan irányította Rákosi Mátyás és a belügyminiszter, Kádár János a koncepció kidolgozását.²⁸ Azt pedig, hogy tények mennyire nem számítottak az ügyben és mennyire volt fontos, hogy a megfelelő beismerő vallomásokat csikarják ki a vádlottakból, Péter Gábor és Rákosi Mátyás egyeztetései bizonyítják. Rákosi így foglalta össze a per célját:

„A jegyzőkönyv Mindszentyt annak mutassa, ami, egy reakciós, korlátolt, szűklátókörű, cinikus politikai kalandornak. (...) Ne felejtsek el, hogy az ügy messze túlnő a magyar határon és az egész nemzetközi reakció veresége.”²⁹

A bíborost a Mária-év alatt folyamatosan megfigyelték, jelentéseket készítettek róla. Feljegyezték beszédeit, a megjelent hívőkről is jelentéseket készültek és sok esetben zavaró akciókat szerveztek a Mária-év rendezvényeire.

A procedúra Mindszenty titkárának, Zakar Andrásnak november 19-i letartóztatásával kezdődött meg. A prímást 1948. december 26-án vették őrizetbe. Emlékirataiban részletesen beszámolt az őt ért válogatott kínzásokról, a verésektől kezdve, a pszichológiai eszközökön keresztül, a tudatmódosító szerek használatáig.³⁰ Kihallgatása az Andrássy út 60-ban 1949. január végéig tartott. Január 20. körül jelent meg a „Sárga könyv”, ami a Mindszenty-ügy okmányait tartalmazó propaganda kiadvány volt. Ezzel a kiadvánnyal kívánta befolyásolni a kommunista hatalom az ország és a világ közvéleményét. 1949. február 3-8. között zajlott le a Budapesti Népbíróság Olti Vilmos vezette külön tanácsa előtt Mindszenty József és további hat vádlott társának a pere.³¹ Az esztergomi érseket életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélték köztársaság-ellenes összeesküvésért, a Habsburg-restauráció előkészítéséért, kémkedésért és

²⁶ MINDSZENTY 1989, 195.

²⁷ MINDSZENTY 1989, 201.

²⁸ MOL 276 f. 68/102. ö. e.; 67/215. ö. e.

²⁹ MOL 276 f. 65/ 356. ö. e.

³⁰ MINDSZENTY 1989, 223-284.

³¹ További vádlottak: Baranyai Jusztin, ciszterci szerzetes (15 évet kapott a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés büntette miatt), Zakar András (6év börtönre ítélték a szervezkedésben való részvételért), Esterházy Pál (15 év börtönbüntetést róttak rá a szervezkedés anyagi támogatásáért), Ispánki Béla (életfogytiglani börtönre ítélték), Tóth László (10 év fegyházra ítélték) és Nagy Miklós (3 év börtön büntetést kapott).

valutaüzerkedésért. Ezzel a perrel sikerült eltávolítani a hatalomnak a legnagyobb ellenfelét az egyház éléről. A magyar prímás letartóztatása és elítélése nagy nemzetközi visszhangot váltott ki. XII. Pius pápa apostoli levélben tiltakozott, az ENSZ pedig április 5-én 43:3 arányban elítélte és nemzetközi sérelemnek titulálta a bíborossal való bánásmódot.³² Talán ennek is köszönhető, hogy a többi magyar főpap letartóztatása még egy ideig váratott magára.

1949. augusztus 18-án fogadták el a Magyar Népköztársaság alkotmányát. Ebben elválasztották az egyházakat az államtól, a vallást magánügynek nyilvánították, de biztosította az állampolgárok számára a lelkiismereti szabadságot és a szabad vallásgyakorlatot. Ez azonban csak elméletben létezett. Gyakorlatban az állam és az egyház egymástól való függetlenítése azt jelentette, hogy a kormányzó hatalom „levette a kezét” az egyházakról, a vallás szabad gyakorlása pedig egzisztenciális ellehetetlenítést, börtönt, munkatábor vagy halálbüntetést vont maga után. 1949-ben törvényerejű rendelet határozott a hitoktatás fakultatívvá tételéről. Megvalósult az, amit Mindszenty József megfogalmazott a kommunizmus és a vallásosság viszonyáról:

„Már az első szovjet megnyilatkozás mutatja, hogy a kommunizmus felfogásában a vallásszabadság csak a kultusz, a templomi istentisztelet szabad gyakorlását jelenti. Ezt a szabadságot élvezte az orosz ortodox egyház a véres üldözések után jutalmul azért, hogy Szergej metropolita vezetésével kivette a részét a nagy honmentő háborúból. A szovjetszerű vallásszabadságban nincs benne az Egyház kulturális, társadalmi és karitatív tevékenységének engedélyezése, ahogyan mi azt Nyugaton értjük. A magyar kommunisták, akik ismerték a moszkvai elméletet és gyakorlatot, itthon a magyar Egyház akkori helyzetének megfelelően azt hangoztatták, hogy nem szándékuk az Egyház eddigi működési területeiről kiszorítani és az Egyház és az állam közti függő kérdések megoldásánál is a „demokrácia” szellemében akarnak eljárni.”³³

A katolikus egyházzal kötött egyezmény előzményeként meg kell említeni a reformátusokkal, evangélikusokkal, unitáriusokkal és izraelitákkal megkötött megállapodásokat. Ezek sokban hasonlítottak az 1950-es egyezményhez. Céljuk és eredményük lényegében ugyanaz volt, a vallásosság megtörése és az egyházak alárendelése a rendszernek, megalázták, és gúzsba kötötték velük az egyházakat. A katolikus egyház sajátos helyzete miatt azonban sok ponton különböztek az 1948-ban kötött megállapodások az 1950-estől. A magyar katolikus egyház az egyetemes egyház részeként a Szentszékhez tartozott és

³² TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk!* Budapest, Szent István Társulat, 2005. (a továbbiakban: TOMKA 2005) 69.

³³ MINDSZENTY 1989, 69.

nem volt olyan önálló, demokratikus szervezete, mint a protestáns egyházaknak. Ezért kánonjog szerint a Magyar Katolikus Püspöki Kar nem volt felhatalmazva arra, hogy a magyar kormánnyal megegyezést kössön.

Természetesen a többi egyházzal aláírt megállapodásokat is a főpapok elleni támadások előzték meg. 1948 májusában lemondatták Ravasz Lászlót, a Duna-melléki református egyházkerület vezetőjét, és eltávolították Révész Imre református püspököt is. A nem eléggé kompromisszum kész vezetőket Rákosi a saját jelöltjeivel váltotta fel, Bereczky Alberttel és Péter Jánossal³⁴. A párt hivatalos lapjában, a Szabad Népből így interpretálták a változásokat:

„Három esztendő pozitív tapasztalatai meggyőzték a magyar református egyház híveinek és lelkészeinek zömét arról, hogy a reakciós katolikus körökkel való együttműködés meddő és káros szellemét a református egyház irányításában fel kell váltania a demokráciával való együttműködés egészséges és gyümölcsöző szellemével.”³⁵

Az evangélikusoknál Ordass Lajos volt a kritikus személy. Őt először házi őrizetbe vették, majd szeptemberben letartóztatták. 1948. október 1-jén 2 év fegyházbüntetésre ítélték.

A református egyházzal és az unitáriusokkal 1948. október 7-én jött létre a megegyezés, az evangélikusokkal és az izraelitákkal pedig 1948. december 14-én írták alá az egyezményt, amely biztosította az egyházaknak a viszonylagos működési szabadságát, cserébe viszont teljes politikai alárendeltséget várt tőlük a kommunista hatalom.

Ezek a lépések nemcsak a vallásnak és a vallásosságnak okoztak súlyos sebeket, hanem a nemzeti kultúrának is. (A két világháború között az ország elitjének több mint fele katolikus iskolák növendéke volt egykor.)³⁶

III. Támadások a katolikus egyház ellen 1950-ben

A hazai eseményekkel párhuzamosan a szovjet tömb többi kelet-európai országában is a magyarországi eljáráshoz hasonlóan támadták a katolikus egyházat. Ez a tény is bizonyítja, hogy a szálakat Moszkvából irányították. A magyar sajtó is hírül adta ezeket az eseményeket, természetesen kommunista propagandának megfelelő támadó stílusban. Itt csak azokat emeljük ki, amelyek közvetlenül kapcsolódtak a Magyar Katolikus Püspöki Karra ráerőltetett egyezményhez és meghatározók voltak annak létrejöttében.

³⁴ Péter János a református egyház legellentmondásosabb egyénisége, sokak szerint egyszerűen a legnagyobb árulója volt. Református lelkész, majd püspök volt. 1961-től az MSZMP tagja, 1961 és 1973 között külügyminiszter.

³⁵ *Szabad Nép* 1948. május 1. 2.

³⁶ ADRIÁNYI 2005, 187.

Bulgáriában folyamatos zaklatták a papokat, a szerzeteseket és az apácákat, az év elején három nagy koncepciót készítettek elő. Csehszlovákiában márciusban kezdődtek a házkutatások a kolostorokban. 1950. március 30. és április 5. között zajlott a szerzetesrendek tizenegy vezetőjének koncepciók pere. Április 13. és május 18. között deportálták a szerzeteseket és apácákat, a csehszlovák kormány azzal vádolta őket, hogy a kolostoraik a Vatikán által irányított kémkedési központok. Szeptemberben hat főpapot ítélték el kirakatperekben, négy püspököt házi őrizetbe helyeztek. Ezek mellett számos per folyt papok és szerzetesek ellen. Lengyelországban év elején bezárták a Karitászs összes irodáját, március 23-án pedig államosították minden egyházi vagyont. Április 14-én írták alá az állam és a katolikus egyház egyezményét. A lengyel kormánynak sikerült elérnie, hogy az Apostoli Szentszéket kihagyják a tárgyalásokból, melyek eleinte titokban folytak. A lengyel egyház azonban a sajátos történelmi helyzete miatt – hiszen lengyelek identitásához mindig is hozzá tartozott az, hogy katolikusok legyenek és ez a második világháborút követően a 200 km-rel nyugatra tolt határok között ugyanúgy érvényes volt – sokat megtarthatott korábbi pozíciójából. Az egyezményben – elméletben – rögzítették a szerzetesrendek működésének szabadságát, megerősítette az iskolai hitoktatás jogát, egyetem maradhatott a katolikus egyház kezében, biztosította a már meglévő katolikus sajtó, egyházi intézménynek valamint a lengyel egyház anyagi bázisának megtartását. Egyfajta nemzeti konszenzus jött létre az új lengyel állam konszolidálása érdekében.³⁷

Magyarországon 1950-ben a kommunista sajtó általános támadást indított a már elnyomott és megtört katolikus egyház ellen. Így akarták meggyőzni a közvéleményt az egyház államellenes tevékenységéről, veszélyes imperialista ügynököknek állítva be a nem megalkuvó papokat, főpapokat és a szerzeteseket.

A kommunista propaganda azt hangsúlyozta, hogy a protestáns egyházak együttműködtek az állammal és támogatták a szocializmus építését. Az 1950. január 14-én megjelent számban rövid cikket közöltek arról, hogy az evangélikus és a református püspökök letették az esküt a Magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára. Itt az egyházi személyek állampolgári eskütételéről volt szó. Az 1949. október 22-i kormányrendelet 1. § 4. pontja szerint a következő esküt kellett volna letennie a papságnak:

„A jövedelemkiegészítésben részesülők esküjének szövege a következő: Én... esküszöm, hogy a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és Alkotmányához hű leszek; az alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom; az állami hivatalos titkot

³⁷ GERGELY JENŐ: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek feloszlata Magyarországon*. Budapest, Vigília Kiadó, 1990. (a továbbiakban: GERGELY 1990) 17.

megőrzöm; hivatásom körében a nép érdekeinek szolgálatával járok el és minden igyekezetemmel azon leszek, hogy működésem a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését előmozdítsa.”³⁸

A kormány az állami fizetés-kiegészítésben részesülő papokat akarta ennek az eskünek a letételére kényszeríteni. Céljuk az volt, hogy ha az egyes egyházi személyek az eskü letételével elismerik a szocialista állam rendjét, akkor talán egyszerűbb lesz kikényszeríteni a katolikus egyház vezetői részéről a kollektív elismerést. A katolikus egyház vezetői azonban jól látva a mögöttes szándékot, illetve azt, hogy az alkotmányban foglaltak egy ateista állam kialakítását alapozták meg, megtagadták az eskü letételét. Decemberben a kormány felszólította a püspöki kart, hogy az egyházi személyek tegyék le az esküt. Kilátásba helyezték a kongrua megvonását, amire válaszul a püspökök egy nyilatkozatot adtak, mely szerint ők nem tehetik le az esküt, csak az Apostoli Szentszék engedélyével, de a kongruás papoknak engedélyt adtak arra, hogy a katolikus erkölcs minden esküre vonatkozó elve szerint letehetik a kívánt esküt. Ez újabb támadási területet biztosított a kormány számára a katolikus főpapokkal szemben.³⁹ Azzal vádolták őket, hogy Horthy Miklós kormányzása alatt letették az esküt, a népi demokráciára azonban nem voltak hajlandók felesküdni. A Horthy-rendszer idején azért teheték le az esküt a főpapok, mert a magyar kormány és a Vatikán megegyeztek annak tekintetében.⁴⁰

*„Az egész papság felesküdt a demokráciára- a katolikus püspökök csak Hortyra...”*⁴¹

A február 12-i számban ismertették az MDP Központi Vezetőség február 10-én tartott ülésének eredményeit. Rákosi Mátyás a beszámolójában így érvelt katolikus püspökök és rendfőnökök ellen:

„A népköztársasági alkotmánynak megfelelő esküt az összes felekezet papjai rendben letették a római katolikus püspökök és rendfőnökök kivételével. Ezek a püspökök és rendfőnökök arra hivatkoztak, hogy ilyen eskü letételéhez feletteseik külön engedélyre szükséges és ennek beérkezéséig függőben hagyják az eskütételt. Mi utánanéztünk ennek a dolognak és megállapítottuk, hogy az összes magyar katolikus püspökök annak idején nyugodtan felesküdték Hortyra. Elöttem van az esküszöveg, mely így kezdődik: „Én dr.

³⁸ BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005*. II. kötet. Budapest, MTA – TTI, 2005. (a továbbiakban: BALOGH – GERGELY 2005) 896-897.

³⁹ GERGELY 1990, 15.

⁴⁰ GERGELY 1990, 52.

⁴¹ *Szabad Nép* 1950. február 12. 2.

Hamvas Endre, mint püspökhöz illik, esküszöm a szent evangéliumra, hogy Magyarország főméltóságú kormányzójának híve leszek.”

Az esküt Horty kezébe tették le és az esküszöveget sajátkezű aláírásukkal erősítették meg...Ezek után kézenfekvő a gyanú, hogy a katolikus főpapoknál nemcsak formai okok játszanak szerepet. A demokrácia azonban erejének és igazának tudatában, itt is nyugodtan néz a fejlemények elé!”⁴²

A Szabad Nép néhány írása a Vatikán felforgató és kémtevékenységét volt hivatott leleplezni. A *Hazaáruló katolikus szerzetesek a prágai bíróság előtt* című cikkben például feltárták a Vatikán által támogatott csehszlovákiai összeesküvést. Tíz jezsuitát és premontrei rendi szerzetest vádoltak:

„A Vatikán kémszolgálatában egy idegen államnak dolgoztak, felforgató tevékenységet folytattak a csehszlovák népi demokrácia ellen, hazaárulást követtek el és államcsínyt készítettek elő...”⁴³

„A reverendás kémek leleplezése után újra s különös nyomatékkal bizonyosodott be, hogy a népi demokratikus országokban az imperializmussal szövetkezett klerikális reakció olyan ellenséget jelent, amely mindenre el van szánva s amelyet legyőzni csak állandó készenléttel és a legnagyobb éberséggel lehet. Olyan tanulság ez, amelyet valamennyi szocializmust építő népnek – köztük nekünk is – meg kell szívlelnünk.”⁴⁴ - vonta le a konzekvenciát az ügyből egy későbbi számban a Szabad Nép szerkesztősége.

Április 13-án egy a vatikáni kémszervezet kiépülését és megszervezését feltáró cikk jelent meg *A Vatikán kémiskolái*⁴⁵ címmel. Ebben részletesen bemutatja az olvasónak, hogyan, milyen támogatással képzik ki a gondosan kiválogatott papokat, hogy „illegális úton titokban behatoljanak” a népi demokratikus országokba és azokban „különleges feladatokat” hajtsanak végre.

1950 tavaszán megkezdődött a kampány a stockholmi békefelhívás támogatására. Kérték a katolikus főpapokat is, hogy aláírásukkal támogassák a békekonferencia célkitűzéseit. Április 28-án a Magyar Katolikus Püspöki kar közös nyilatkozatot adott ki, hogy a katolikus keresztény erkölcs szerint a katolikus egyház mindig is a békét támogatta, és ezért nem szükséges a kommunista országok békenyilatkozatának aláírása a klérus részéről. Ezzel azt akarták elérni, hogy a papoknak ne kelljen csatlakozniuk a békemozgalomhoz. A püspöki kar konferenciáját követően, májusban indult egy rovat, ami *Békénk ellenségei* címet

⁴² Szabad Nép 1950. február 12. 2.

⁴³ Szabad Nép 1950. április 2. 9.

⁴⁴ Szabad Nép 1950. április 8. 5.

⁴⁵ Szabad Nép 1950. április 13. 2.

kapta. Május 14-én hoztak le egy hosszabb lélegzetvételi írást, *Békénk leplezett ellenségei* címmel. Ebben egyértelműen megfogalmazták, hogy kik azok a katolikus egyházon belül, akik akadályozzák a békés szocialista fejlődés útját. A *divide et impera* módszerét alkalmazva szembeállította egymással az alsó és a felső klérust. Keményen ostromozta a szerző a püspököket, a rendfőnököket, általában a szerzetesrendeket és az apácarendeket, valamint az alsópapságnak azon tagjait, akik a „népellenes klérushoz” tartoztak. Azzal érvelt, hogy bár kibocsátottak egy nyilatkozatot, hogy kiállnak a béke mellett, de ez csak „szemforgatás”, nyílt megtagadása a békeívek aláírásának „a béke és a szeretet egyházának” főpapjai részéről, amit „népellenes és békeellenes provokációk egész sora követ”. A főpapok hatására tagadták meg a békeívek aláírás a szerzetesek és az apácák. A főpapok pedig nemcsak saját álláspontjuk szerint cselekedtek, hanem a vatikáni irányelvek szerint is. Nemcsak egyházi, hanem politikai kérdésekben is „Róma parancsszavát” követték. A Vatikán pedig „az amerikai hadianyaggyárosok, az amerikai atombombapolitikusok, az amerikai imperializmus készsleges eszköze.”

„A magyar nép tömegei, nem utolsósorban a templomba járó vallásos tömegek – megdöbbenéssel és felháborodással fogadták püspökök, apácák, szerzetesek és papok nyílt színvallását a háború, az öldöklés, a pusztulás mellett.”⁴⁶

Éppen ezért, írta a cikk szerzője, sok községben a papok is szembefordultak az egyház vezetőivel. Világosan kialakuló frontok fejlődtek ki és a békebizottságok szerepe egyre jelentősebb szerepet töltött be.

„A békebizottságok jó munkája hatalmas csapás az imperialistákra, a háborús uszítókra, a szolgálatukba szegődött főpapokra és egyéb ügynökeire. Milliók állandó és tevékeny részvétele ebben a békeharcban legyen ítélet az atomháború papjai és hirdetői felett.”⁴⁷

Ezután kisebb-nagyobb rendszerességgel jelent meg az újágba a *Békénk ellenségei* rovat. Rövid cikkek jelentek meg helyi esetekről, amik azt voltak hivatottak bizonyítani, hogy az alsópapság a nép és a demokrácia oldalára álltak a felsőklérussal szemben.

1950. június 1-jén a Magyar Dolgozók Pártjának Központi vezetősége határozatot hozott a klerikális reakció elleni harcról. Június 6-án a Szabd Nép 3-4. oldalán jelent meg nyomtatásban Révai József beszámolója. Ebben klerikális reakció elleni harcot nem új keletű kérdésként értelmezte:

⁴⁶ *Szabad Nép* 1950. május 14. 3.

⁴⁷ *Szabad Nép* 1950. május 14. 3.

„Mindenki tudja milyen ádáz dühvel támadott ránk a Mindszenty által vezetett klerikális reakció 1945 óta a magyar demokratikus fejlődés kérdéseiben...”⁴⁸

Ez a reakció, állította Révai, egyre fokozódott. Kiszolgálta a régi rendszer restaurációját, a nagybirtokosokat és a tőkéseket, támogatta a kulákságot, valamint engedelmesen szolgálta az amerikai imperializmust. Acheson, amerikai külügyminiszter utalását arra, hogy szövetségesei vannak az USA-nak a népi demokráciákban, összefüggésbe hozta Nagy Ferenc összeesküvésével,⁴⁹ a Mindszenty-üggyel és Rajkékkel.⁵⁰ A klerikális reakciót egészen a kezdetektől fogva az egyik legfontosabb imperialista ügynökségnek nevezte, melynek szerepe egyre fontosabbá vált, mert a legitim politikai szervezeteket, amikre az amerikaiak támaszkodhattak volna, már felszámolták.

„A klerikális reakció ma nálunk az imperialisták ötödik hadoszlopának legfontosabb támasza.” – mondta Révai.⁵¹

Kapcsolatba hozta az egyházat a titoista Jugoszláviával is: *„A zsák megtalálta a foltját: Titoék és a Vatikán szövetkeznek.”*

Következő vádként a békeívek aláírásának megtagadását hozta fel, amivel a békemozgalom ellen fordult. Példaként Badalik, veszprémi püspök esetét említette, aki asszonyok kerestek fel, küldöttségként. A püspöki helynök pedig elküldte őket azzal, hogy az egyház nem politizál, csak lelki neveléssel foglalkozik.

„Az a tény, hogy papok százai írták alá a békeíve, mutatja, hogy a katolikus egyház soraiban növekednek azok az erők, melyek a dolgozó magyar nép és a béke ellen forduló klerikális reakcióval szemben készek együtt haladni a népi demokráciával és támogatni annak szocializmust építő és békét védelmező munkáját.”

Ezt a mondatát Révai Józsefnek még többször idézi az újság a vizsgált időszakban, hiszen a kommunisták támadásainak egyik alappillére a katolikus papság megosztása volt.

A klerikális reakció megzavarta a dolgozónép ünnepeit azáltal, hogy úgy szervezte az egyházi ünnepeket és szertartásokat, hogy alkalmasak legyenek a munkásfegyelem és az iskolai fegyelem bomlasztására. Révai természetesen nem említette, hogyan zavarta az egyházi ünnepségeket a hatalom, például a Mindszenty bíboros által szervezett Mária-év idején.

⁴⁸ *Szabad Nép* 1950. június 6. 3.

⁴⁹ 1947. május 30-én lemondásra kényszerítették a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc miniszterelnököt. Aki ezek után jobbnak látta, ha nem tér haza.

⁵⁰ Rajk Lászlót 1949. június elején tartóztatták le. Kémkedésért, Horthy titkosrendőrségével való együttműködésért valamint a Tito vezette Jugoszláviával való kapcsolattartásért halálra ítélték és október 15-én kivégezték. Rákosi így megszabadult egy potenciális vetélytárostól és a demonstrálta Moszkva felé, elhatárolódik Titotól.

⁵¹ *Szabad Nép* 1950. június 6. 3.

Támadta Révai József a hittanokat is. Meglátása szerint a kormány és a párt tiszteletben tartotta a szülők szabad akaratát és semmiféle propagandát nem fejtett ki azért, hogy ne járassák gyermekeiket hittanra. Ezzel szemben a katolikus egyház visszaélt ezzel a türelemmel és féktelenül agitált. A vallásokat elmarasztalta, mert olyan tankönyvekből tanítottak, melyeket nem engedélyeztek, illetve testi fenyegetést alkalmaztak diákjaik ellen.

A fakultatív hitoktatás bevezetését követően, ha a szülő hittanra szeretne volna járattatni gyermekét, az iskolai hittan órákra kellett külön beíratniuk. Ezt csak évente meghatározva két, június végi délelőttön vagy délután tehették meg személyesen vagy írásban. Sok dolgozó szülőt a munkahelyén kérdőre vontak, számos esetben meg is félemlítették, ha gyermekeiket beíratnák hittanra. Szigorúan ellenőrizték a templomi hitoktatást is. Az iskolában pedig a hittant minden más tantárgy háttérbe szorította. Sokszor nyilvánosan megszegyenyítették azokat a diákokat, akik hittant tanultak.⁵² Ezzel szemben Révai így érvelt a hitoktatás ellen:

„A dolgozó szülő, aki hittanra járattja gyermekét, legtöbbször az ellenség kezére adja, rábízta lelkét és gondolkodását a béke ellenségeire, az imperialista háborús uszítók ügynökeire...Mi eddig a fakultatív vallásoktatás elvét túl liberálisan alkalmaztuk. Ezen változtatni fogunk.”⁵³

Az iskolai fegyelem megbontásával az egyház alá akarta ásni a népi demokrácia iskolapolitikáját, állította Révai. Vádjai szerint a papság arra próbálta rávenni az ifjúságot, hogy ne tanuljon:

„A természettudományos ismeretterjesztéssel szemben a klerikális reakció a csodákban való hitet hirdet.”⁵⁴

Javasolta, hogy az egyházi egyesületek kerüljenek hatósági ellenőrzés alá:

„Nem feledhetjük el, hogy az Actio Catholica kémeket rejtegetett és pénzelt.⁵⁵ Ennél fogva teljesen jogos az a követelés, hogy meg kell akadályozni, hogy gomba módra szaporodjanak a klerikális reakció különféle fedőszervei.”

Elítélően nyilatkozott a klérus, általa „házi agitációnak” nevezett tevékenységéről, ami alatt a különböző bibliaköröket, ministránsköröket és hasonlókat értett. Az ilyen szervezetek, összejövetelek és körök segítségével bomlasztotta a klerikális reakció a család egységét, miközben annak szentségét hirdette.

⁵² HAVASY 1990, 56-57.

⁵³ *Szabad Nép* 1950. június 6. 4.

⁵⁴ *Szabad Nép* 1950. június 6. 4.

⁵⁵ Lénárd Ödön piarista szerzetes, az Actio Catholica országos kulturális titkára volt. 1948-ban 6 év börtönre ítélték. A kommunizmus évei alatt megszakításokkal közel 20 évet töltött börtönben. 1977- júniusában VI. Pál pápa közbenjárására utolsóként szabadult a bebörtönzött papok közül. Ettől kezdve egészen haláláig a Ciszterci Nővérek kismarosi apátságában élt. A Legfelső Bíróság 1991-ben semmisítette meg a korábbi ítéleteket.

A klerikális reakció elleni harc folytatását emelte ki beszéde végén Révai József, amit jogos önvédelemként értékelt, illetve a béke és a megegyezés politikáját hangsúlyozta, amit lengyel mintára akart megvalósítani. A jogos önvédelem gondolata a későbbiekben is megjelent még a Szabad Nép hasábjain, például *A megegyezés ellenségei* című írásban:

„A fiatal magyar demokrácia a felszabadítás óta arra törekedett, hogy az egyházakat is bevonja a nemzet talpra állításának nagy munkájába.”⁵⁶ Az egyházak közül pedig csak a római katolikus egyház nem volt hajlandó a megegyezésre és szembeszálltak a szocializmus építő munkájával, ezért a felsőpapság elleni harc jogos önvédelemként jelent meg. Azok a papok azonban, akik a béke és a népi demokrácia oldalára állnak, biztosan számíthatnak az államhatalom támogatására, írta a cikk.

Két esemény történt az év folyamán, ami miatt végül mégis tárgyalóasztal mellé ültek az egyház képviselői.

1950. augusztus 1-jén alakult meg a Katolikus Papok Országos Békebizottsága.⁵⁷ Ennek kapcsán már másnap megjelent egy részletes beszámoló *Az imperialista uszítók ellen, a magyar nép békeharcának támogatása, az állam és az állam és az egyház közti megegyezés mellett foglalt állást a katolikus papok országos értekezlete* címmel.⁵⁸ Míg a békepapi mozgalom nagy sajtónyilvánosságnak örvendett, addig mind a főpapokkal való, június 28-tól augusztus 29-ig tartó tárgyalásokról, mind magáról az megegyezésről hallgatott illetve csak érintőlegesen szólt a párt lapja.

A békegyűlésről szóló beszámoló részletesen leírta, hogy kik voltak jelen az értekezleten. Állítólag 273-an jelentek meg megnyitó gyűlésen. Ez a szám csalás volt. A levéltári adatok igazolták, hogy jelenléti íven például számos olyan szerzetes neve is szerepelt, akiket ekkor már internáltak. Voltak olyan atyák, akiknél a gyűlés előtt látogatást tett az ÁVH vagy Horváth Richárd és társai.⁵⁹

Az első békegyűlésen a legfontosabb felszólalók Horváth Richárd, ciszterci szerzetes és Darvas József, vallás- és közoktatásügyi miniszter voltak. Horváth Richárd beszédében leleplezte a reakciós rágalomhadjáratot.

„Akarunk és tudunk lenni jó katolikusok és jó állampolgárok.” –összegezte a mozgalom lényegét Horváth Richárd.⁶⁰

⁵⁶ *Szabad Nép* 1950. június 13. 3.

⁵⁷ Ekkor már megtörtént a közel 3000 szerzetes és szerzetesnő elhurcolása illetve már folytak a tárgyalások a Minisztertanács megbízottai és a Magyar Katolikus Püspöki Kar küldöttsége között. Mégis elsőként említtem az eseményt, hiszen az alsópapság és a főpapok egymás ellen uszítása már korábban megkezdődött.

⁵⁸ *Szabad Nép* 1950. augusztus 2. 3.

⁵⁹ TOMKA 2005, 102.

⁶⁰ *Szabad Nép* 1950. augusztus 2. 3.

Darvas József a kormány támogatásáról biztosította a megjelent egyháziakat: *„Népi demokráciánk mindenkivel szemben megvédi azokat, akik hűek hozzá.”*

A békepapi mozgalmat a kommunisták tervezték meg és tartották fenn, szovjet tapasztalatokra építve. Kádár János kapott megbízást a mozgalom háttérből való irányítására. Már korábban is több kísérletet tett a hatalom a „haladó” papság mozgalommá szervezésére. Több papot próbáltak arra kényszeríteni zsarolással, kínzással, hogy vállaljon vezető szerepet az alakuló mozgalomban. Végül Horváth Richárdot és Beresztóczy Miklóst sikerült beszervezniük a mozgalom vezetésére.⁶¹ A békepapi mozgalom létrehozásával a párt kijátszotta az alsó papságot a katolikus egyház „reakciós” vezetőivel szemben. Ezzel olyan helyzet alakult ki a katolikus egyházon belül, ami egyházszakadással fenyegetett.

A másik támadás a szerzetesrendeket érintette. A propaganda, mint bemutattuk, folyamatosan támadta az „imperialisták ötödik hadoszlopának” nevezett közösségeket. A szerzetesrendek a katolikus egyház szerves részét jelentették. Közösségben éltek, dolgoztak és imádkoztak. Fogadalmakkal tettek tanúságot választott életformájuk mellett. Szegénységet, engedelmességet és tisztaságot fogadtak. A különböző korok kihívásainak megfelelően szolgálták a társadalmat, segítették embertársaikat és szolgálták Istent. Ezek a zárt közösségek, akik hatalmas földbirtokaik révén a régi rendszerben a feudális nagybirtokos osztályhoz tartoztak, akiknek hatalmas befolyásuk volt a hozzájuk forduló fiatalságra, a kommunista hatalom szemében veszedelmes ellenséget jelentettek.

Már 1949 során szerzetesekről különböző csoportosítások szerint névjegyzékeket készítettek, megfigyelték őket, korlátozták a mozgásszabadságukat és zavarták békés munkájukat. 1950. január 21-én a rendfőnökök egy beadványt nyújtottak be a Magyar Katolikus Püspöki Karhoz, melyben kérték a püspököket, hogy járjanak közben a magyar kormánynál a szerzeteseket ért sérelmek ügyében. Február 27-én Grósz József kalocsai érsek, a püspöki kar vezetője ismertette ezeket a sérelmeket Dobi István miniszterelnökkel és Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszterrel. Nem kapott választ levelére, ezért április 15-én a rendfőnökök, függetlenül a püspöki kartól, de annak tudtával, memorandumot intéztek a kormányhoz. Az alkotmányban biztosított vallásszabadságra és a magyar demokráciára hivatkozva kérték, hogy fogadja a kormány a küldöttségüket.

„Magyarország összes szerzetesrendjei fordulnak Elnök Úrhoz nehéz helyzetükben. Több mint tízezer lélek szól általunk, akik amint egy lélekkel szentelték magukat Jézus Krisztus hitének és szolgálatának, és erre a hitre rátették életüket és halálukat, egy lélekkel

⁶¹ TOMKA 2002, 100.

szeretik és odaadással akarják szolgálni édes hazájukat és a Magyar Népköztársaság népét....a szeretesség kétezer éves múltja, minden múltjánál életerősebb jelene, valamint a társadalomnak és a népnek tett – a múltból kitörölhetetlen és a jelenben nem indokolható károk nélkül ki nem hagyható – szolgálatai közismertek. Mi, mai szerzetesek is a népből származunk, és szegénységben és egyszerűségben a népet óhajtjuk szolgálni. Együtt érünk, együtt dolgozunk a néppel. A vallásszabadság nagy elve mellett ez a nép iránti közismert szeretetünk a másik jogcím, amelyre támaszkodva szavunk meghallgatását kérjük.”⁶²

Kérelmüket elutasították. A kommunistáknak nem állt érdekükben a szerzetesrendekkel való tárgyalás. Eszközként használták őket, hogy a főpapokat megegyezésre kényszerítsék. Zaklatásukkal kiszolgáltatott helyzetbe kívánták hozni a katolikus egyház vezetőit, nyomást akartak gyakorolni a püspöki karra, hogy tető alá hozhassák az érdekeiknek megfelelő megállapodást. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének június 1-jén tartott ülésén megszületett a határozat a szerzetesrendek elleni agresszív és határozott fellépésről.

„A klerikális reakció tömegagitációjának legfontosabb szervezetei a különféle férfi és női szerzetesrendek. A nagyszámú férfi- és női szerzetesrendek vagy maguk mondtak le azokról a feladatokról, amelyeknek teljesítése volt állítólagos hivatásuk, vagy régi szerepük vált feleslegessé a szocializmust építő népi demokráciában, vagy reakciós célokra visszaélnék szerzetesi tevékenységükkel. A szerzetesrendek tagjai, mint reakciós hírverők, mint az imperialisták agitátorai járnak az országot. A tanító szerzetesrendek tagjai, megtagadva a tanítást az állami iskolákban, mint lelkészek helyezkedtek le, aminek következtében a klerikális reakcióagitátor-apparátusa, a papok létszáma indokolatlanul megnőtt.”⁶³

„A szerzetesek és apácák százai és ezrei járnak az országot és mint az imperialisták agitátorai, mint reakciós hírverők lépnek fel.”⁶⁴

Ez a határozat világosan megmutatja, hogy a kommunisták semmilyen esélyt nem akartak adni a szerzeteseknek, katolikus egyháznak és az alkotmányba foglalt vallásszabadságnak. A kíméletlen csapásokkal és homályos engedményekkel csak lassú elsorvadást, csendes halált szántak az ezer éves magyar katolikus egyháznak.

A koreai háború kitörése és a magyar-jugoszláv konfliktus következtében kialakult háborús hisztéria közepette a Jugoszláviával szomszédos déli határsávból és a nyugati határ mellől, Szentgotthárdról embertelen körülmények között június 9-ről 10-re virradó éjszaka

⁶² KULICS ÁGNES – TÖLGYESI ÁGNES: *...Kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások 1988-1989.* Budapest, Gondolat, 1991. (a továbbiakban: KULICS – TÖLGYESI 1991) 38-40.

⁶³ BALOGH – GERGELY 2005, 934.

⁶⁴ *Szabad Nép* 1950. június 6. 4.

deportálták az összes szerzetest és szerzetesnővért. 320 szerzetest és mintegy 600 nővért szállítottak el leponyvázott teherautókon ezen az éjszakán. Összesen fél órájuk volt, hogy összecsomagolják azt az ötkilós csomagot, amit engedélyeztek számukra. A kitelepítésre a 8310/1939. M. E. számú⁶⁵ rendelete alapján Veres József belügyminisztériumi főosztályvezető adta ki az utasítást.⁶⁶ A belügyminiszteri posztot ekkor Kádár János töltötte be. A rendelet szövege, indoklással együtt a következő volt:

„Elrendelem a kitelepítést. Azonnal el kell hagynia lakhelyét és kényszerszállásra kell mennie. Indok: a jelenlegi lakhelyen való tartózkodása veszélyezteti a közrendet és a közbiztonságot. A jelen rendelkezés ellen nincs fellebbezés. Az 1949. törvény 56. § értelmében azonnal végrehajtandó.”⁶⁷

Az esemény miatt meglepett lakosság felé azzal érvelt a kormány, hogy speciális fényképezőgépeket és a népgazdaságellen uszító röpiratokat találtak a szerzeteseknél, tehát ismét elhúzták a Magyar Népköztársaság elleni összeesküvés kártyát.

Június 17-én a rendfőnökök ismét összeültek tanácskozni. A megbeszélést Grósz József érsek, a püspöki kar elnöke vezette. Segélykérő levelet intéztek a püspöki karhoz, ezt a beadványt azonban már nem tárgyalhatták, mert a kitelepítések második hullámát, az előző akció „sikerén” felbuzdulva, elrendelte a kormány. Június 18-án újabb deportálásokra került sor, ismét titokban, az éj leple alatt, nehogy a lakosság szimpátiatüntetést szervezzen. Az elhurcoltak nem tudták hová viszik őket, sokan a szibériai száműzetésre is fel voltak készülve. Közel 2000 szerzetest és szerzetesnőt hurcoltak el így. A deportálást elrendelő okmányon a következő indoklás szerepelt: „Elszállítás elrendelése közérdekből.”⁶⁸

Az elhurcolások idejére így emlékezett vissza Botond atya O. Praem.:

„Jött 1950, és hallottuk, hogy elvitték a szerzeteseket, innen is, onnan is. Minden este úgy feküdtünk le, hogy oda készítettük az ágyunk mellé egy zsákban a bakancsot, ruhát – meg volt adva, hogy mit kell előkészíteni -, minden éjjel vártuk, hogy megjelenik egy teherautó, és visznek minket a Szovjetunióba.”⁶⁹

A ferences rendi Othmár atya, aki Csogradon élte át ezeket a vészterhes napokat, így emlékezett vissza:

⁶⁵ A 8130/1939. M. E. sz. rendelet 1. § b. pontja alapján azokat a személyeket, akik bizonyos közegben, vagy az ország bizonyos részén való tartózkodás aggályos a közrend vagy más állami érdek szempontjából, illetőségre való tekintet nélkül kitiltja községükből vagy tartózkodási helyükről és az ország más területén rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezését rendelte el.

⁶⁶ BÁNKUTI 2006, 51.

⁶⁷ BOZSÓKY – LUKÁCS 2005, 47.

⁶⁸ BOZSÓKY – LUKÁCS 2005, 48.

⁶⁹ KULICS – TÖLGYESI 1991, 41.

„ A felosztatásnál Csongrádon voltam. Onnan nem vitték el a szerzeteseket, mert a nép, a csongrádi nép fejszéssel, baltákkal őrzött bennünket éjjel-nappal.

Én úgy voltam beállítva, mint a Tiszántúl Mindszentyje. Így írtak rólam az újságok, így ismertek. Az 1948-as Mária-évben végig kísértem a prímást az egész országon. Pécsen például 250 000 embernek beszéltem éjjelkor a hegyoldalban. Óriási élmény volt az a lelkesedés, végig az egész országban: Sátoraljaújhely, Eger...Az csoda volt, az a 48-as év. Az utolsó nagy kapaszkodás a valláshoz.

Egyszer bemegyek ebédelni, a portán ott áll egy férfi, és közli, hogy a Belügyminisztériumból jött, két teherautó apácát hozott, ide vannak internálva. Mondom, tévedés, ez férfi kolostor. Sátoraljaújhelyről hoztak harminc Szatmári Irgalmas nővért. Ők szegények azt hitték, hogy már a Szovjetunióban vannak.”⁷⁰

A kitelepítetteknek alá kellett írniuk egy nyilatkozatot, mely szerint tudomásul veszik a hatóság által elrendelt kitiltást, elhagyják jelenlegi lakóhelyüket és a számukra kijelölt kényszer-tartózkodási helyet, internálás terhe mellett nem hagyják el.⁷¹

Az elhurcolások módja indokolatlanul durva volt. A kormány célja ezzel erődemonstrálás volt és megfélemlítés. A Magyar Katolikus Püspöki Kart a kommunista hatalom sarokba szorította.

IV. Az egyezmény létrejötte

A több oldalról érkező nyomás hatására a főpapok kénytelenek voltak tárgyalóasztalhoz ülni, hogy mentsek, ami még menthető, hogy segítsenek az elhurcolt szerzeteseken. A katolikus egyház kánonjai szerint a püspöki kar nem volt felhatalmazva arra, hogy egyezményt kössön a Magyar Népköztársaság kormányával. Erre, mivel a magyar katolikus egyház az egyetemes katolikus egyház része volt, csak az Apostoli Szentszék adhatott volna engedélyt. Grósz József, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke⁷² június 20-án, a Püspöki Kar értekezletét követően levélben kérte Darvas József, vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy kezdjék meg az egyeztetést, a szerzeteseket ért sérelmek ügyében, valamint azt, hogy amíg a tárgyalások nem kezdődnek meg, addig a szerzetesek

⁷⁰ KULICS – TÖLGYESI 1991, 165.

⁷¹ MÉSZÁROS ISTVÁN: „Devictus vincit”. *Tanulmányok a magyar katolikus egyház 1945- 2000 közti történetéről*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 77.

⁷² A Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke a mindenkori esztergomi érsek. Mivel Mindszenty József a kommunisták börtönének foglya volt, tehát akadályoztatva volt, így az alapítását tekintve a második érsekség, tehát a kalocsai érseki szék birtokosa, vagyis Grósz József volt a püspöki kar elnöke.

elleni fellépést szüntessék meg, vagy legalábbis enyhítsék.⁷³ Rákosi és Darvas a következő napokban egyeztették a tárgyalások menetére vonatkozó elképzeléseiket.

Június 28-án ültek tárgyalóasztal mellé a Minisztertanács és a Magyar Katolikus Püspöki Kar megbízottai. A nyolc fordulón keresztül tartó a megbeszélések augusztus 24-én fejeződtek be.

Az 1950-es megállapodást megelőző tárgyalások jegyzőkönyvei jól tükrözik, hogy az állam nem kompromisszumot akart kötni, nem békés egymás-mellett élésre törekedett, hanem az egyház alávetését kívánta megalapozni. Az egyezmény végleges szövegében tulajdonképpen Rákosi akarata érvényesült. A kormány képviselői az erő pozíciójából „tárgyaltak”.

1950. augusztus 30-án írta alá az egyezményt a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa nevében Darvas József, vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magyar Katolikus Püspöki Kar nevében pedig Grósz József, kalocsai érsek, dr. Czapik Gyula, egri érsek, dr. Dudás Miklós, hajdúdorogi püspök, Shvoy Lajos, székesfehérvári püspök és dr. Pétery József, váci püspök. Utóbbi három püspök nem vett részt az egyezményt megelőző tárgyalássorozaton, ezért nem egyértelmű, hogy miért éppen ők voltak azok között, akik aláírták az egyezményt és a Püspöki Kar más tagjai miért nem. Annyi bizonyos, hogy a három püspök a kormány által a legreakciósabbnak tartott főpapok közé tartozott és nagyon sok támadás érte őket a kommunista propaganda részéről. Mindszenty letartóztatása után négy püspököt szólított fel a belügyminisztérium, hogy mondjanak le, mert kompromittálódhatnak a perben: Grósz Józsefet, Pétery Józsefet, Shvoy Lajost és Dudás Miklóst, ennek ellenére nem mondtak le.

Az 1950-es egyezmény értelmében a katolikus egyház elismerte és támogatásáról biztosította a Magyar Népköztársaság államrendjét és alkotmányát. Ígéretet tett arra, hogy azokat az egyházi személyeket, akik a Magyar Népköztársaság rendje és „építő munkája” ellen fellépnek, azokat egyház törvényei szerinti szankciókban részesíti. A katolikus egyház elítélt minden a szocialista állam ellen irányuló szervezkedést és a hívők vallásos érzületének ilyen célokra való kihasználását. Felhívta a katolikus hívőket, hogy vegyenek részt a szocialista állam építő munkájában. A papságot pedig felszólította, hogy ne tanúsítson ellenállást a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalommal szemben, mert az, ahogyan az egyezményben megfogalmazták „mint önkéntes szövetkezés, az emberi szolidaritás erkölcsi elvén alapszik”. Elítélte a háborút, minden háborús uszítást, az atomfegyver használatát,

⁷³ GERGELY 1990, 24.

valamint azt a kormányt, amelyik először használta azt. Az egyezmény második része tartalmazta az egyház jogait, vagyis a kormány ígéreteit a katolikus egyház felé. A vallásszabadságot - amit a főpapok kérése ellenére nem határoztak meg pontosan - és a katolikus egyház számára a működési szabadságot biztosította. Rögzítette az egyház állami támogatását: az állam 18 évre ígért támogatást az egyháznak, három- illetve ötévente arányosan csökkenő mértékben.⁷⁴ A II. rész 2. pontja engedélyezte nyolc katolikus egyházi iskola működését és ezek fenntartásához megfelelő számú szerzetes és apáca működését. Végül határozat született egy, a két fél megbízottaiból kialakított paritásos bizottság felállításáról, amelynek a megállapodás gyakorlati végrehajtása volt a feladata. Ez a bizottság intézte a szerzetesrendek működési engedélyének megvonását. A bizottság ötször ülésezett. Szeptember 19-én, 26-án, október 4-én, 18-án és november 15-én.⁷⁵ Ezután beszüntette a működését. Az 1951. évi I. törvény intézkedett az Állami Egyházügyi hivatal felállításáról, amely ellátta a bizottság feladatait is.

A megegyezés mind a katolikus egyház kánonjainak, mind a magyar jognak ellentmondott. Tisztázatlan közjogi jellege miatt nem jelent meg a Magyar Közlönyben sem.⁷⁶ A Kis Újságban és a Szabad Népben publikálták.⁷⁷ Mégis ez az egyezmény adott alapot negyven éven keresztül az állam és az egyház kapcsolatának alakulásához és ez volt az alapja a további megállapodásoknak is.

⁷⁴ Az 1948-ban egyezményt kötő egyházak számára 20 évre biztosította az állami támogatást, mivel a katolikusok két évvel később írták alá az egyezményt, így számukra csak 18 évre ígérte az elemi szükségletek fedezését a kormány.

⁷⁵ BALOGH – GERGELY 2005, 951.

⁷⁶ A protestáns egyházakkal kötött megállapodások megjelentek a Magyar Közlönyben, tehát közjogilag érvényesek voltak.

Felhasznált szakirodalom és források:

ADRIÁNYI GÁBOR: *A katolikus egyház története a huszadik században.* Budapest, Kairosz, 2005.

BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005. II. kötet.* Budapest, História, 2005.

BÁNKUTI GÁBOR: *A szerzetesrendek feloszlataása Magyarországon 1950-ben.* In: *Rubicon* 2006. 4. szám. 50-54.

BERGYAJEV, NIKOLAJ: *A kommunizmus igazságai és hazugsága.* Budapest, Kairosz, 2003.

BOZSÓKY PÁL GERŐ - LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az elnyomatásból a szabadságba.* Budapest, Vigília Kiadó, 2005.

GERGELY JENŐ: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek feloszlataása Magyarországon.* Budapest, Vigília Kiadó, 1990.

GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: *Az egyházak Magyarországon.* Budapest, Korona, 1997.

HAVASY GYULA: *A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989.* Budapest, a szerző saját kiadása, 1990.

KULICS ÁGNES – TÖLGYESI ÁGNES: *...Kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások 1988-1989.* Budapest, Gondolat, 1991.

MÉSZÁROS ISTVÁN: *„Devictus vincit”. Tanulmányok a magyar katolikus egyház 1945- 2000 közti történetéről.* Budapest, Szent István Társulat, 2002.

MÉSZÁROS ISTVÁN: *Mindszenty és Barankovics.* Budapest, Eötvös József Kiadó, 2005.

MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim.* Budapest, Szent István Társulat, 1989.

ŐRFI MÁRIA: *Lángolj és világíts.* Budapest, Szent István Társulat, 1997.

ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris, 2000.

Szabad Nép. VIII. évfolyam. Szerk.: HORVÁTH Márton.

Szabad Nép. VI. évfolyam. Szerk.: HORVÁTH Márton.

SZABÓ CSABA: *Magyarország és a Vatikán.(Egyházpolitika a hatvanas években).* In: *„Hatvanas évek” Magyarországon.* Szerk.: RAINER M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2004.

TOMKA FERENC: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyháziüldözés 1945-1990 és az ügynök-kérdés.* Budapest, Szent István Társulat, 2005.